

Đuro Šušnjic

A TUDOMÁNY ÉS A VALLÁS VISZONYA

*„Egy szörnyű földrengés után új kérdések
segítségével ébredünk öntudatra.”
Friedrich Nietzsche*

A tudomány számára a kérdések felbecsülhetetlenül fontosak, mert csak az reménykedhet a helyes válaszban, aki megfelelően kérdez.

Kérdések

1. Ha a vallás a tudatlanság kifejezője, hogyhogya nem szorítja azt teljesen háttérbe a tudományok fejlődése? Ha a vallás megnyilatkozásai tudományosan valótlanok, miért hisz bennük az emberek nagy többsége?
2. Ha a vallásos megnyilatkozások tudományos értelemben valótlanok, akkor már értelmetlenek is?
3. Ha pusztán illúzió a vallás, létezik-e olyan valóság, melynek nincs szüksége illúziókra?
4. Ha a hit az értelem ellentéte, miként lehet, hogy a tudós elmék többsége szerint nincs ellentét értelem és hit között?

És most következzenek a válaszok, ugyanolyan sorrendben, ahogyan a kérdések követték egymást. Válaszainkból kitűnik majd, hogy mennyire lehetséges, illetve lehetetlen a vallás tudományos bírálata és a válaszok alapot szolgáltatnak majd ahhoz, hogyan lehet kettőjük kapcsolatát elviselhetővé tenni. Az igazság nem csak az egyik oldalon van — jól mondta Whitehead —, a vallás sem hibázott mindig, de a tudománynak sem volt állandóan igaza.

Válaszok

1. Ha tudományos szempontból a vallás elhalásának a valláskritika lenne a döntő tényezője, akkor ilyen megfontolások alapján elvárhatnánk,

hogy a tudományos ismeretek óriási fejlődésével párhuzamosan megszűnik a vallásos világszemlélet. A tények és a mindennapi tapasztalatok viszont arra utalnak, hogy ez nem felel meg a valóságnak. Ugyanis éppen azokban a társadalmakban a legnagyobb a hívők száma, ahol a legfejlettebb a tudomány!

A megalapozatlan következtetést, hogy a vallás a tudományok fejlődése következtében elhal, olyan tapasztalati tények birtokában vonták le, melyek szerint egyre csökken azoknak a hívőknek a száma, akik a *nyilvános* szertartásokra járnak. Ezeknek az adatoknak alapján, hogy pl. az Egyesült Államokban a lakosság 98 százalékát kitevő hívőknek mindössze 43 százaléka vesz részt hetente egyszer szertartáson, Svédországban a 60 százalékból 9 százalék, Finnországban pedig a 83 százalékból csupán 5 százalék jár templomba, téves lenne arra következtetni, hogy a vallás elhal. Legfeljebb azt mondhatjuk, csökken a vallásosság *templomi* formája, aminek viszont nincs nagy hatása a hívők hitére. A szertartásokon részt vevők számának csökkenése még nem jelenti, hogy a hívők megszűntek hinni. A vallási szertartásokon való részvétel még nem elegendő bizonyíték a vallásosságra, járhat valaki templomba anélkül, hogy hinne. s hívő lehet anélkül, hogy valaha is részt vett vallási szertartáson. Tisztában volt ezzel Szent Ágoston is, amikor azt mondta: „Sokan tartoznak Istenhez, kik nem az egyház fiai, és sokan vannak az egyház fiai, akik nem tartoznak Istenhez.”

A valláskritika művelői kétféleképpen vélekednek a vallásról. Egyesek szerint erősödik, mások szerint elhal, de azt általában egyik sem feltételezi, hogy *formát változtat*. Minden egyháztól való eltávolodást a vallás elhalásaként értelmezték, holott már Marx figyelmeztetett arra, hogy a vallás kizorul a közéletből, de ezzel nem szűnik meg, csak áthelyeződik a magánéletbe. A vallásosság nem azonosítható az egyházzal tartozással. Az egyéni hit jelensége bizonyítja, hogy a hívő választási lehetősége nem zárul le az egyházzal tartozással. Elhagyhatja egyházát anélkül, hogy hűlen lenne istenéhez. Egyazon hit különbözőképp élhető meg. Hozzá kell szoknunk ahhoz, hogy a vallásos életet, eszméket és értékeket nemcsak a hagyományos vallási formákban, hanem azok mellett, rajtuk kívül, mind ezek ellenében is fellelhetjük.

Amit mi a tudomány és a vallás ún. történelmi ellentétéként értelmezzünk, az mindkettőnek téves értelmezése. Nem csak a tudatlanság a vallás gyökere, így nem veszélyeztethetik a tudományos ismeretek. Ezért hívők lehetnek nagy tudású emberek is. Szellemi világunkban túl nagy fontosságot tulajdonítanak a tudományos ismereteknek, holott értékük közel sem akkora, mint véljük. Tudásunk nem oldja fel a titkokat: az élet ismerete nem meríti ki az életet; mindig marad valami, ami nem fér bele a tudományos fogalmakba.

Az ember nem csupán értelmes, hanem oktan lény is. Éppen ezért minden eszmét és hitet legalább kétféleképpen értékel: gnoszeológiailag és pszichológiailag. Emberek és csoportok nemcsak aszerint ítélik meg az eszméket és a hitet, hogy tudományosan igazak-e vagy sem, hanem úgy is:

megfelelnek-e szükségleteiknek, érdekeiknek és vágyaiknak, vagy nem. A pszichológusok ezt a következőképp értelmezik: 1.) „Amit ez az ember mond, igaznak tűnik, de mivel számomra kellemetlen, nem hallgatom tovább”; 2.) „Amit ez az ember mond, egyáltalán nem igaz, de mivel számomra kellemes, tovább hallgatom.”

Az eszme (vagy hit) igazsága az elfogadáshoz nem elegendő, mint ahogyan az eszme (hit) valószerűtlensége sem akadályozza az embereket abban, hogy elfogadják, kövessék, s aszerint éljenek. Aki kizárólag a tudományos igazságból kiindulva értékeli az eszméket (hitet), az megvonja magától azt a lehetőséget, hogy megértse, milyen funkciókat töltenek be egész sor más emberi szükséglet esetében. Ha az eszmék (a hit) az igazság felismerésének szükségletén kívül nem elégítenének ki egyéb egyéni és társadalmi szükségleteket és vágyakat, akkor a történelemben csak az igaz eszmék (és hit) játszanának jelentős szerepet. Történelmi tapasztalatból tudjuk, hogy a valótlan eszmék (és hit) legalább olyan jelentős szerepet tölthettek be mint a valóságok, ha nem jelentősebbet. A tényből, hogy valamely eszme (vagy hit) tömegméretekben terjed, elfogadják és valóra válik, egyáltalán nem következik, hogy az valós vagy valótlan (csak vonzó), ezért megvalósulása nem bizonyítja igazát. Meg kell különböztetnünk a hit igazságát az igazságba vetett hittől. Az első esetben a bizonyításon, a másodikban a meggyőződésen van a hangsúly. Az erős hit nem feltétlenül igaz hit!

2. Ha a vallások eszméi (és a hit) csak téves gondolkodás eredményei lennének, hogyan lehetséges akkor, hogy az emberek időtlen idők óta mindenütt ugyanúgy hibáztak, noha igen eltérő természeti és társadalmi körülmények között éltek? Vajon a vallás nem több-e mégis egyszerű tévedésnél? Lehet-e valamilyen más értelme, ha tudományos szempontból valótlan?

Lássunk előbb néhány példát, amely rávilágít a *valószerűség* és az *értelem* közötti különbségre. A mesének nem kell valószerűnek lennie, mégis van értelme, mert ha nem lenne, nem mesélnék a gyerekeknek, s azok sem egymás között. A fasiszta ideológia tudományos szempontból teljesen valószerűtlen, mégis van valami értelme, mert ha nem lenne, az emberek nem követnék tömegesen. A hazugság sem hordoz valós tartalmakat, mégis van értelme, mert ha nem lenne, az emberek nem hazudnának annyit. A nagy vallásalapítók (de vonatkozik ez az ideológusokra is) nem voltak teljesen bizonyosak abban, hogy eszméik (vagy hitük) megfelelnek-e a valóságnak, azaz tudományosan valószerűek-e vagy sem, de biztosak voltak abban, hogy eszméiknek (hitüknek) van értelme. A valóságnak nem kell értelmesnek lennie, de a róla szóló mesének annál inkább, még ha nem is igaz.

Ne tévesszük össze a valószerűtlent az értelmetlennel, a valószerűt az értelmessel. Ahhoz, hogy valamely megállapítást tudományosan valósnak tekinthessünk, egészen más feltételekre van szükség, mint ahhoz, hogy egy megállapítást értelmesnek tartsunk. A tudományos és teológiai megállapí-

tások különbsége nem egyszerűsíthető le az értelmes és értelmetlen különbségére, ugyanis a teológiai megállapításoknak van értelmük, de ahhoz nem szükséges tudományosan igaznak, vagy bizonyítottnak lenniük (a tapasztalati tudomány nem foglalkozhat tapasztalaton túli jelenségekkel, ha nincs szándékában felhagyni módszerével: a túlvilági élet valószerűsége például nem ellenőrizhető tudományos módszerrel. Megállapításunk egyértelmű: minden valószerű megállapításnak értelmesnek kell lennie, minden értelmes megállapításnak viszont nem kell feltétlenül (tudományosan) valószerűnek lennie; a teológiai megállapítások valószerűségének kétségbe vonása nem jelenti a vallás értelmének megkérdőjelezését.

Az Istenről, angyalokról, szellemekről, ördögökről szóló kinyilatkoztatások stb. nem tényzerű, hanem értékelő megállapítások, ezért ezekre ne alkalmazzuk a tényekről szóló megállapítások értékmércéjét. A ténymegállapítások lehetnek valóságok és valószerűtlenek, az értékelők pedig értelmesek vagy értelmetlenek. A megállapításoknak ezt a két fajtáját nem szabad összetéveszteni. A szent könyvek nem az emberről szóló *tudományt* foglalják magukban, hanem *utasításokat* a megmentéséhez. Semmilyen tapasztalati tudományból viszont nem következnek utasítások. A csetek szabadadásának tudományos elemzése alapján semmi sem állapítható meg az ember erkölcsi zuhanásáról. A vak ember látását visszaadó Krisztusról elmondottak nem ténymegállapítások, hanem az értékelők körébe tartoznak, ugyanis az egész egy metafora, ami azt jelentheti: ha vallod a hitet, látni fogsz. Az egyes szimbolikus rendszerek tudást, mások megmentést kínálnak. A megváltásról szóló örömhíreknek nem kell feltétlenül valóságoknak, a valós híreknek viszont örömtelieknek lenniük. Az embert a megismerés rendszerén túl a valóság kevésbé érdekli, inkább a tőle való menekvés. Néha nem lényeges, hogy az emberi szenvedésre adott válaszok pontosak-e, inkább hogy vigasztaljanak. A teológiai kinyilatkoztatások valószerűségének megkérdőjelezése nem jelenti a vallás értelmének kétségbe vonását!

3.) Egyesek meg vannak győződve róla, hogy kizárólag az a valóság, amit érzékszerveikkel felfognak és értelmükkel megállapítanak. Az elmélyülten gondolkodó emberek számára ez sértés lenne. Ők ugyanis tudatában vannak annak, hogy érzékszerveink gyakran csalnak, s az értelem téves megállapításaira is jól emlékeznek. Hogyan állíthatja hát valaki, hogy a vallásban valami valótlan, mikor abban sem biztos, amit gondolkodási rendszerében valóságosnak nevez?

Lehetséges, hogy az, amit a tudomány illúzióknak nevez, csak egy rétege az élet titkainak, amely valóságos mint maga az élet, de a tudományok nyelve számára elérhetetlen és felfoghatatlan. A valóságnak számos olyan vonatkozása létezik, amelynek nem vagyunk tudatában, vagy amelyeket képtelenek vagyunk leírni, tudományos fogalmakkal kifejezni, mégis munkálkodnak bennünk vagy rajtunk kívül. Az emberi lény azt is képes megérezni és átélni, aminek magyarázatára és megértésére képtelen.

A tudomány a *maga* nyelvén, racionális fogalmakkal beszél a vallásról. Amennyire a vallás *nem* racionális, olyan mértékben képtelen a tudomány megérteni. S amit tényleíró fogalmaival képtelen körülhatárolni, azt illúzióknak tekinti! A pszichoanalízis atyja, aki mélységesen hitt a tudományos értelmezésben, kénytelen volt önmagának bevallani, hogy az illúzió nem azonos a tévedéssel, nem szükségszerűen hazug és megvalósíthatatlan, vagy nem feltétlenül áll szemben a valósággal. A legnagyobb illúzió valószínűleg az a meggyőződésünk, hogy illúziók nélkül is élhetünk.

4.) Már a régi görög filozófusok különbséget tettek között, ami *megismerhető*, és ami a *hit és a sejtés* körébe tartozik. Ha bármit is bizonyosra vehetően megismertünk, az értelem és a hit köréből, akkor az annak a *határnak* a megismerése, ameddig az értelem segítségével eljutottunk, valamint *túllépés* az értelem határán, amit a hit tesz lehetővé számunkra. Más szóval, vannak kérdések, amelyekre értelmes válaszok adhatók, s vannak, amelyekre nem. Ha a hittételek (azaz a kérdésekre adott válaszok) nem értelmesek, az még nem jelenti, hogy az értelem ellen vannak. A hívők tapasztalata nem mindig fogható fel értelemmel, de még nem jelenti azt, hogy el kell vetni, mert hány olyan értékes tapasztalat van az életben, amelyek érthetőnek nem mondhatók, mégis az élet sóját képezik, s nélkülük az élet üres dióhéj lenne (például a szerelem tapasztalata).

Az *ismeretek rendszere* mellett létezik a *hiedelmek rendszere*. Hisszük, amit nem tudunk. Ha mindent *tudhatnánk*, nem lenne miben *hinni*. A hit arról vall, amiről az értelem képtelen (vagy nem tud) beszélni. Pontatlan az az engelsi tétel, hogy a hit ott szűnik meg, ahol az értelem kezdődik, s az a pontos, hogy a hit ott kezdődik, ahol az értelem megszűnik. Az egyes problémákat az ember értelemmel (technikailag) oldja meg, másokat hittel (az élet értelmét). Logikus és teologikus egyidőben. Ahol az értelem lankad, a hit felerősödik. A hit és az értelem egyazon lélek két erőforrása. A hit nem az értelem ellenében, hanem azon kívül létezik. Az értelmén kívüli nem azonos az ismeretlennel, hisz az értelem számára ismeretlenekről más lelki erőforrásokból is tudunk. Amit értelemmel nem ismerhetünk meg, azt nem nyilváníthatjuk nem létezőnek, értéktelennek, pusztá illúzióknak. A történelmi múlt legértelmesebb népei a legkülönösebb dolgokban hittek, ami bizonyítja, hogy az értelem nem lehetett és nem is lehet a hit természetes ellensége.

Az ember viszonyulása a világhoz nem csak értelmes, hanem értelem nélküli is: érzelmi, akaratlagos, értékélő, tapasztalati stb. Ezek szerint az ember nem csak *cognitív*, hanem *érzelmi és értékélő*, sőt *misztikus* tapasztalatokat is szerez. Mindezek a tapasztalatok vagy tapasztalati rétegek, melyek értelmileg nem írhatók le, amiket nem tudunk megmagyarázni és felfogni, a kimeríthetetlen titkok körébe tartoznak. Vannak tapasztalatok, melyekről nem számolhatunk be szavakkal és fogalmakkal, mégis tapasztalatoknak számítanak, hisz ha nem vonatkoznának valamire, nem is léteznének. Ezek az úgynevezett *misztikus tapasztalatok*. Esetünkben a *misztikus* csak azt jelenti, hogy valami racionálisan ki nem fejezhető, meg

nem magyarázható, vagy érthetetlen. Aligha állíthatjuk, hogy a misztikus tapasztalata semmiség, hisz minden tapasztalat valamivel kapcsolatos. Amiről hallgatunk, az nem azonos a semmivel, csak szóval nem kifejezhető, s úgy tűnik, hogy hallgatunk a semmiről. A hallgatás is utal valamire, amiről hallgatunk. Hegelnek nem volt igaza, amikor azt állította, hogy az emberek azért *játszadoznak* a mítoszokkal és a vallással, mert nem tudják őket racionális fogalmakkal megnevezni. Erre képtelenek.

A vallási *szimbólumok* révén olyan valóság sejlik fel, amely természeténél fogva különbözik az általunk ismert valóságtól. Az ember vallási szimbólumokkal próbálja megközelíteni ezt a valóságot, a játék (szertartás), az álom, az intuíció, a képzelet útján szeretné érzékelni... A vallási szimbólum így lényegében véve nem magyarázza, hanem sejteti a fogalmilag körülhatárolhatótól egészen eltérő valóságot. A vallás nyelve nem írja le a külsődleges tényeket, hanem az ember számára titokzatos valóságnak a *jelentését* fejezi ki. A szentírásban leírt események önmagukban véve nem lényegesek, de a hívők és életük szempontjából kivételes jelentőségűek a valóságos, lehetséges vagy kigondolt események. Ezek bármikor, bárhol megtörténhetnek, lehetnek a képzelet szülöttei is, ami teljesen lényegtelen, hisz itt nem a történelmi tények a fontosak, hanem a történelem feletti jelentéstartalmak.

Összefoglalás

A tudomány és a vallás párbeszédét az eszmék, a hit és a gyakorlat mindkét rendszerének *racionális* dimenziója teszi lehetővé. A tudományos valláskritika a vallási tapasztalatnak csak a racionális (intellektuális, kognitív) rétegét, azaz a dogmatikus vagy racionális teológiát érinti, míg a többi tapasztalati réteg a kritika számára elérhetetlen. Amilyen mértékben támaszkodik a vallás a hívők tapasztalatainak *racionalitástól mentes* rétegeire, ugyanolyan mértékben elhibázott a vallás *racionális* bírálata.

A tudomány és a vallás viszonylag egymástól eltérő, független és zárt cszmei és gyakorlati rendszer, különböznek egymástól: kiindulópontjukban, megismerésük eredményében, módszereikben, mércéikben, nyelvezetükben, értékrendjükben, védelmezett racionalitásukban, funkciójukban, hangoztatott értékeikben és az általuk teremtett kultúrában. A tudomány és a vallás két különböző út önmagunk és a világ megismeréséhez. Két különböző, de egymással ellentétben nem álló útról van szó. Mindegyik méltó színpontja az emberi szellem erőfeszítéseinek. Kettőjük *egyenrangú dialógusa* kizárja mindazokat a vélekedéseket, miszerint a vallásos eszmék, hit és szertartások az embernek a világhoz és önmagához való viszonyának *alacsonyabb* fokát jelentik, amelyet az emberi fejlődés akkor utasít maga mögé, ha magáévá teszi a tudományos értelmezés módszereit, hatalmába keríti a világot és önmagát.

Sokkal kevesebb intellektuális és társadalmi ellentét volna a tudomány és a vallás között, ha mindkettő ismertetné elveit, és egyenrangú párbe-

széd folyamán ítélnék meg elveik lehetőségeit és határait, a lehetséges kérdéseket és válaszokat. Így mindkét fél beláthatná, hogy az őket elválasztó vitás kérdések abból származnak, ha egyik vagy másik fél arra szánja el magát, hogy kilép a szimbólumai által szigorúan körülhatárolt körből. Így a tudománynak a vallással való ellenséges leszámolása helyett egy párbeszédnek lehetnének szemtanúi, amely a tudományos és vallási megnyilatkozások elhatárolásának mércéivel foglalkozna.

Minden olyan kísérlet, amely arra törekszik, hogy valamely eszme, hit és gyakorlat mércéit alkalmazza egy másik rendszerre, zavart, értetlenséget és ellenkezést vált ki. Minden olyan kísérlet, amely egy rendszer mércéit szándékozik *rákényszeríteni* valamely más rendszerre, a valóság autoritativ értelmezéséhez vezet. Abból kell kiindulnunk, hogy az emberi tapasztalatok minden szimbolikus kifejezési formája egyaránt értékes, és a dolgok természetének magyarázatához és megértéséhez nem kell egyik forma mércéit a többire alkalmazni. Ha a vallás képtelen világosan meghatározni a mércéket a saját eszméinek és hiedelemvilágának bizonyítására, ez még nem jogosítja fel a tudományt, hogy a vallási eszméket és hiedelmeket tulajdon mércéivel mérje.

Megbocsáthatatlan hibába esnének, ha minden tudományosan valótlannak bizonyuló eszmét, hitet vagy álláspontot értelmetlennek, illuzórikusnak vagy haszontalannak minősítenénk. Az emberek nem csak *tudományos* fogalmakkal fejezik ki tapasztalataikat, tehát nem minden emberi felismerés fogalmi jellegű. Az ember a vallási eszmék, a hit és gyakorlat segítségével bizonyítja, hogy a tudományosan meg nem válaszolható kérdésekre más jellegű választ képes adni.

Az ész akkor a legértelmesebb, amikor rájön, hogy az értelem nem elégséges mindennek a megértéséhez. Mindazok, akik valamely társadalom eszét alkotják, gyakran fordulnak a valláshoz, amikor meggyőződnek afelől, hogy az értelem csak igen korlátozott betekintést tesz lehetővé a világ és az élet lényegébe és értelmébe. A hit az értelmi felismerés határaitól szerzett tapasztalataink eredménye *is*. Ha a hit értelmi vonatkozása lenne számára a döntő jelentőségű, akkor csak a legkorszerűbb tanításon alapulóknak lennének életképesek, s mindazok a népek, akik híján volnának az ilyen tanításnak (azaz a racionális teológiának), hitetlenek maradnának. A hitnek nem az értelem a kenyere, hisz racionális teológia nélküli vallások is léteznek.

A vallás olyan szempontból lehet érdekes a tudomány számára, hogy az emberi megismerés eddig új és ismeretlen területeit tárja fel, olyan jelenségeket, amelyek kihívást jelentenek a tudományos kutatás számára kérdéseket vet fel, amelyeket a tudomány többnyire képtelen megválaszolni. A vallás legalább olyan vonatkozásban érdekes, hogy állandóan utal a tudomány és módszereinek korlátaira. Mindketten a másik *fogyatékosságaiból* élnek. Ilyen értelemben a tudomány és a vallás közötti határ történelmileg változó, de nem jelenti azt, hogy el is mosódhat. Ettől nemcsak a tudományos, hanem a vallási gondolkodás is hajlékonyabbá válik. A tudományos valláskritika ugyanis többnyire abból a hallgatólá-

gos feltételezésből indul ki, hogy a tudománnyal minden rendben van, a vallással viszont annál kevésbé. A vallásnak erre a bírálatra adott válasza a tudomány korlátaira figyelmeztet: tudományos téren is van elég sok meghatározatlan fogalom, téves hipotézis, félresikerült általánosítás, tévedés, illúzió stb.

A tudományos és vallási megállapítások közötti különbséget nem lehetjük meg logikai szinten, hisz a teológiai megállapítások ugyanolyan logikusak lehetnek mint a tudományosak. A logikátlanság az első jele annak, hogy nem tudományos megállapításokról van szó. Fromm szerint: a paranoikus gondolkodásmód is lehet logikus — a logika nem zárja ki az örültséget.

A tudományos és vallásos megállapítások közötti különbség nem egyszerűsíthető le értelem és értelmetlenség különbségére, hisz a teológiai megállapítások rendkívül értelmesek, akárcsak a tudományosak.

A tudományos és vallási megállapítások közötti különbség nem határozható meg valóságosságuk alapján sem, hisz a maguk területén és az általuk alkalmazott mércék szerint mindkét megnyilatkozási forma valószínűségi (a tudomány csak akkor ellenőrizheti, vonhatja kétségbe, vetheti vagy fogadhatja el a teológiai megállapításokat, ha azok tapasztalati tényekre vonatkoznak, minden más esetben képtelen bármit is mondani ezeknek a megnyilatkozásoknak az értékéről: függetlenül attól, hogy valószínűek vagy valótlanak).

A tudományos és vallási megnyilatkozások közötti különbség egyedül az emberi szükségletek szférájában lelhető fel: a tudományos megállapítások a racionális megismerés iránti szükségletet, a teológiaiak pedig megismerésen kívüli szükségleteket elégítenek ki (az élet végső értelme, a temény, a megváltás). Minden hit halálra van ítélve, ha nem elégít ki valamilyen emberi szükségleteket és vágyakat. A vallás nem halt ki. Ezek szerint bizonyos szükségleteket és vágyakat elégít ki.

A vallás nem gyermekcipőben járó tudomány, amely, ha az utóbbi felnőtt, múzeumba vonul, hanem a gondolkodás, a hit és a cselekvés önálló formája, általa a hívő valamiképpen megoldást talál gondjaira, amelyekre más gyógyírt nem lel, ideértve a tudomány és a tudományos módszerek segítségét is. A vallás nem a tudomány fejletlen formája. Ha a tudomány hitetlenséghez vezetne, akkor a tudósok hitetlenek lennének, ami semmiképpen sem felel meg a valóságnak.

Ha azt mondjuk, a vallás tévhit, még nem mondjuk, hogy hazugság; ha azt mondjuk, hogy nem igazság, még nem állítjuk, hogy nincs értelme; ha azt mondjuk, hogy illúzió, még nem mondtunk semmit az étellel kapcsolatos értelméről; ha megállapítjuk, hogy régi, még nem állítjuk, hogy idejéért.

Garai László fordítása

Rezime

Odnos nauke i religije

Dijalog između nauke i religije omogućen je postojanjem *racionalne* dimenzije u oba sistema ideja, verovanja i prakse. Kritika religije sa stanovišta nauke zahvata samo racionalni (intelektualni, kognitivni) sloj religijskog iskustva, tj. dogmatsku ili racionalnu teologiju, dok drugi slojevi toga iskustva ostaju izvan domašaja te kritike. U meri u kojoj se religija oslanja na *neracionalne* slojeve u vernikovom iskustvu, u toj istoj meri *racionalna* kritika religije je promašena.

Nauka i religija su relativno različiti, nezavisni i zatvoreni sistemi ideja, verovanja i prakse koji se razlikuju s obzirom na: pretpostavke od kojih polaze, istine do kojih dolaze, metode koje koriste, merila koja primenjuju, jezik kojim govore, norme kojih se drže, racionalnost koju brane, funkcije koje vrše, vrednosti za koje se slažu i kulturu koju stvaraju. Nauka i religija jesu dva različita puta kojima čovek korača prema istini o sebi i svetu u kome živi. Dva različita, a nikako dva neprijateljska puta. Dva podjednako vredna napora ljudskog duha. Ova umna i čovečna pretpostavka o *ravnopravnosti u dijalogu* (samo dvojica ravnopravnih mogu razgovarati) isključuje sva ona gledišta koja podrazumevaju da religiozne ideje, verovanja i obredi predstavljaju *niži* stepen u razvoju čovekovog odnosa prema svetu i prema sebi samom, i da će taj stepen u razvoju biti prevladan kada čovek ovlada naučnim metodama razumevanja i vladanja svetom i sobom.

Između nauke i religije bilo bi manje intelektualnih sporova i društvenih sukoba da su jedna i druga, pre svega, iznele svoja načela, a zatim, u ravnopravnom dijalogu, uočile i ocenile mogućnosti i granice svojih načela i vrstu pitanja i odgovora koje ona omogućavaju. Onda bi obe strane uvidele da sporovi i sukobi nastaju kada se jedna ili druga usudi da izađe izvan okvira zadržanih njihovim načelima unutar kojih isključivo vrede njihovi simboli. Tako bi umesto neprijateljskog obračuna nauke sa religijom, imali razgovor o pitanju merila ili kriterija razgraničenja između naučnih i religijskih iskaza.

Svaki pokušaj da se merilima jednog sistema ideja, verovanja i prakse vrednuje drugi sistem može da dovede do zbrke, nerazumevanja i sukoba. Svaki pokušaj da se merila jednog sistema *nametnu* kao važeća za drugi sistem ili sisteme ideja, verovanja i prakse, vodi u autoritarno shvatanje istine. Valja početi od toga da su svi oblici simboličkog izražavanja čovekovih iskustava podjednako vredni i da se merilima jednog oblika ne trebaju ocenjivati svi drugi, ako se hoće objasniti i razumeti njihova prava priroda. Ako religija nije u stanju da jasno istakne kriterije za dokazivanje i proveravanje svojih ideja i verovanja, to još ne daje pravo nauci da religijske ideje i verovanja meri vlastitim merilima.

Bila bi to neoprostiva greška ako bismo svaku ideju, verovanje ili stav, koji se pokažu kao naučno neistiniti, proglasili besmislenim, iluzornim ili beskorisnim uopšte. Ljudi ne izražavaju svoja iskustva samo u *naučnim* pojmovima, što znači da sva ljudska saznanja nisu pojmovnog tipa. Pomoću religijskih ideja, verovanja i prakse čovek dokazuje da na pitanja na koja ne može pružiti naučni odgovor, može da ponudi odgovor druge vrste...

Ako se kaže da je religija zabluda, još se nije reklo da je ona laž; ako se

kaže da ona nije istina, još se nije reklo da ona nema smisla; ako se kaže da je ona iluzija, još se ništa ne govori o njenoj vrednosti za život; ako se veli da je stara, ne veli se da je zastarela.

Resumee

Verhältniss zwischen der Wissenschaft und der Religion

Der Dialog zwischen der Wissenschaft und der Religion ist durch das Bestehen beider rationellen Dimensionen, in beiden Ideensystemen, Gläubigkeiten und Praxis, ermöglicht. Die Kritik der Religion vom Standpunkt der Wissenschaft enthält nur die rationelle (intellektuelle und kognitive) Schichte der relationalen Erkenntnisse der dogmatischer und rationaler Theologie, doch die anderen Schichten dieses Erkenntnisses bleiben ausser der Auffassung dieser Kritik. Im Masse, in dem sich die Religion auf die unrationellen Schichten in der Auffassung der Gläubigen stützt, ist die rationelle Kritik der Religion verpasst.

Die Wissenschaft und die Religion sind relativ verschiedene verschlossene Systemen der Ideen, Glauben und Praxis, die verschieden sind anbelang: der Voraussetzungen aus denen sie ausgehen, Wahrheit, die sie erreichen, Methoden, die sie gebrauchen, Massen die sie nützen, Rationalitäten die sie verteidigen, Normen an die sie sich binden, Funktionen die sie ausüben, Werte für welche sie sich einlegen und Kultur die sie schaffen. Wie die Wissenschaft und die Religion sind zwei verschiedene Wege dieser Leute so, in Hinsicht der Wahrheit über sich und über die Welt, in der sie leben, beschränkt. Zwei verschiedene, aber keineswegs feindliche Wege. Zwei gleichwertige Bemühungen der menschlichen Seele. Diese sinnliche und menschliche Voraussetzung *über die Gleichwertigkeit im Dialog* (nur zwei gleichrechtliche können sich besprechen), schliesst alle Auffassungen aus, die es interpretieren, dass die religiöse Ideen, Gläubigkeiten, Ritualen eine niedrigere Stufe in der Entwicklung des menschlichen Verhältnisses zu der Welt und sich selbst, bedeuten und, dass diese Stufe überwunden werden wird, denn der Mensch die wissenschaftliche Methoden und Bewältigung der Welt und sich selbst, erreichen wird.

Zwischen der Wissenschaft und der Religion wären weniger intellektuelle Auseinandersetzungen und gesellschaftliche Zusammenstöße, wenn die eine und andere erst ihre Grundsätze ausführten und nacher im gleichrechtlichen Dialoge, die Möglichkeiten und Grenzen ihrer Grundsätze ins Auge fassten und abschätzten, sowie wenn sie die Fragen und Antworten, die diese ermöglichen, vor sich zeichneten. Dabei würden beide Seiten erkennen, dass die Debatten und Gegensätze entstehen, die die eine oder die anderen sich erlaubten, aus dem Rahmen, die durch ihre Vorsätze vorgeschrieben sind, ausgeht, im Rahmen der ausschliesslich durch ihre Symbole wertvoll sind. So würden statt der feindlichen Abrechnungen der Wissenschaft gegen der Religion und der Besprechungen über die Fragen der Maßstäbe und Kriterien der Abrechnung zwischen der aussagender Wissenschaft und Religion vorkommen.

Jeder Versuch, dass man mit den Maßstäben und Praxis des einen Ideensystems, das andere System bewertet, kann zur Störung und zum Unverständnis der Gegensätze führen. Jeder Versuch dass die Masse des einen Systems ent-

sprechend für das andere System *gezwungen wird*, ist über des Systems der Glaube und Praxis zur autoritären Auffassung der Wahrheit führend. Man soll davon abgehen, dass alle Formen des symbolischen Ausdrucks der menschlichen Erfahrungen gleichwertig sind, dass man mit Maßstäben des einen nicht die Maßstäbe des anderen zu bewerten sind, wenn man ihre richtige Natur erklären und verstehen will. Wenn die Religion nicht im Stande ist, ihre Kriterien zu beweisen und Untersuchungen ihrer Ideen und Glauben hell auszustellen, das gibt der Wissenschaft noch kein Recht, die religiöse Ideen und Glauben mit den eigenen Maßstäben zu messen.

Es wäre ein unverzeihlicher Fehler, wenn wir alle Ideen, Glauben und Stellungen, die sich als wissenschaftlich unrichtig zeigen, als Unsinn erklärten, als illusorisch und ungebräuchlich. Die Menschen sprechen ihre Erfahrung nicht nur in *wissenschaftlichen* Begriffen aus, d. h. dass nicht alle menschliche Erkenntnisse begriffliche Typen sind. Durch die religionelle Ideen, Glauben und Praxis sind zu beweisen, dass man auf die Fragen, auf die man keine wissenschaftliche Antworten geben kann, Antwort anderartiger Weise empfehlen kann . . .

Wenn man sagt dass die Religion ein Irrtum ist, hat man noch nicht gesagt sie sei eine Lüge; denn man sagt sie ist nicht war, hat man noch nicht gesagt dass sie keinen Sinn hat; wenn man sagt dass sie eine Illusion ist, hat man noch nicht über ihren Wert für das Leben gesagt; wenn man sagt sie ist alt sagt man noch nicht, dass sie veraltet is.